

TÜRKİYE'NİN İLK PLAK FABRİKALARI

GÖKHAN AKÇURA

E

SKİDEN taş plaklar vardı. Bakalitten yapırlardı. Ağırdılar, hantaldılar, ama insanlar ilk şarkıları ev-

lerindeki gramofonlardan bu plakları çalarak dinlerdi. 78 devirli plaklardı bunlar. Bir tarafı üç dakikalık bir şarkı alırdı. İki tarafı vardı, çevir dur, ancak altı dakika sürerdi. Ama başka seçenek olmadığından 1950'li yıllara kadar bu plaklarla idare edildi. Cüssesi büyük, hacmi küçük, lakin dönemine damgasını vurmuş bir plak endüstrisi yaratmıştı taş plaklar. Bu yazı, plakların doldurulup üretildiği mekanları, plak fabrikalarını anlatmayı amaçlıyor.

Ses ve müzik kayıt tarihimizin tarihi silindirli fonograflarla başlar. Sermet Muhtar Alus, bu aletin İstanbul'da meydana çıkış yılının 1895 olduğunu söyler. Fonograf ilk olarak Beyoğlu Cadde-i Kebir'de, piyano satıcısı Ernest Comendinger'in mağazasının vitrininde görülür. Alus, aynı yılın Ramazan ayında fonografin Şehzadebaşı'nda Kolacı Ziver'in bitişiğindeki dükkanda halka dinletildiğini de hatırlar:

Koskoca bir alamet. Üstünde bir çok ıvr zıvrı, etrafında şimdiki tansiyon aletlerindeki lastik kulaklıklardan bir düzine; yanında şişe şişe elektrik pili. Masanın dört yanına oturulur, kulaklıklar takılır, elektrige cereyan verilince kovan dönmeye, sivrisinek vızıltısı gibi sesler duyulmaya başlar: Venedik Karnavalı, Faust, Carmen vesaire... Hava bitince kuruşunu verip kalk...¹

Fonografin kısa sürede kurulu olanları da çıkar. Makineler Fransa'dan ithal edilmektedir. Yine Alus, bunların satıldığı dükkanları sıralar: Beyoğlu'nda Bonmarşe, Tünel civarında Stentor Mağazası, İstanbul yakasında Hacı Köçek Camii yakınındaki saatçi, Vezneciler'de Makineci Salim ve Şehzadebaşı'nda Necati'nin dükkanı... İzmir'de karşımıza çıkan en eski fonograf ise saatçi Eyüp Sabri'nin dükkanındadır. *Ahenk* gazetesinde yayınlanan ilanında Balcılarıçı'nda bulunan dükkanında fonograf makineleri yanı sıra 'İstanbul'un en meşhur hanendeleri tarafından' doldurulmuş kovanların da satıldığını öğreniriz.²

Refik Halit 'umuma mahsus fonograflar'ı, evlerine gelen büyüklerden biri olan Hafız Efendiden naklen anlatarak bilgilerimizi çoğaltır. Hafız Efendi,

Çarşıkapı'ya yaklaşırken bir bakmış, dükkanın birinin vitrininde dikiş makinesi biçiminde bir alet, fırır dönüyor, döndükçe siyah bir silindiri döndürüyor. Kuruşu vermiş, o da kulaklarına memeli lastik boruları sokmuş. Hayret: Adamın biri içeriden kah kah gülmüyor mu? İngilizce konuşmuyor mu? Refik Halit anlatmayı sürdürür:

"İşte İstanbul fonografı ilk defa orada bu şekilde işitti. Sonra Vezneciler'de makineci Salim'in dükkanına getirdiler. Amma gene kulaktan takma cinsinden... Kovanlar: Bir İngilizin kahkahası, Abdüzel Paşanın nutku, Meddah Aşki'nin Yahudi taklidi gibi şeylerden ibaretti."³

Fonograflara önce Türkçe bir isim olarak 'sadanüvis'in yakıştırılmak istendiğini, ama bunun tutmadığını da Çankırlı Hacışeyhoğlu Ahmed Kemal anılarında aktarır. Ahmed Kemal, fonografin 1895-96 yıllarında İstanbul'a

geldiğini, beş kişi birikinceye kadar beklenip 100 para verilerek dinlendiğini söyler. Kendisi de ilk seferinde 5 kuruş ödeyerek, "bir Yunan muharebesinde şehit düşen Abdüzel Paşanın ağzından, bir de Üçüncü Sultan Selim'in ağzından okunmuş iki hamasi nutuk" dinlemiştir. Bu iki nutku kovanlara Galatasaray Sultanisi jimnastik muallimi Faik Beyin okuduğu rivayet edilmiştir.⁴

Ercüment Ekrem Talu ise İstanbul'a ilk fonografin 1896-97 yıllarında geldiğini iddia eder. Ona göre bu fonografı Beyoğlu'nda Parmakkapı'da eczanesi bulunan meşhur kimyager Della Sudda Faik Paşa getirtmiştir. İsteyen eczaneye girip 1 kuruş karşılığında (ama o zamanın 1 kuruşu gümüştenidir), bir veya iki kovan dinleyebilmektedir. "Hiç unutmam ben Fransız edibi Emile Zola'nın güç anlaşılır bir nutkunu ve bir de Enclume adlı bir polkayı ilk olarak

dinlemiştim.⁵ Yeni bir icat olmasının getirdiği heves bir yana, fonografin zaafı hayli fazladır. O dönemin bir tanığı şöyle anlatıyor:

Fonograf pek iptidai bir şeydi. Plakları [bu alıntıda plak olarak belirtilen şey aslında kovandır] çikolata renginde ve üstüvani idi. Makine işlemeye başlayınca kâh cırlak, kâh hım hım bir ses duyuluyordu. (...) Fonografların iki iğnesi vardı. Birisi ses veren, diğeri plak dolduran. Üstüvani şekilde boş plaklardan satın alanlar plak dolduran iğneyi işletmeye başlayınca, borunun karşısına geçerler, şarkı söylerler, masal anlatırlar, taklit yaparlar, sonra ses veren iğneyi takınca kendi seslerini dinlerlerdi.⁶

Kayıt yapma açısından üstünlükleri olsa da, fonograf kovanlarının çoğaltılmaması nedeniyle bu yeni alet fazla itibar görmedi. Meraklıları, iyi müzisyenlerin (örneğin Tanburi Cemil) doldurduğu kovanları alabilmek için yüksek meblağlarda para ödemek zorunda kalıyorlardı. Bu nedenle hemen arkasından piyasaya çıkan gramofon, kısa sürede fonografı gündemden düşürdü. Yine E.T. imzalı

yazıya dönersek, bunun nedenlerini daha iyi görebiliriz:

Fonograf piyasada uzun müddet kalmadı, yerini gramofona bıraktı. Gramofon fonografa nisbetle çok mükemmeldi. Çabuk bozulup çatlayan üstüvani plakların yerine, bugünkü gibi daire şeklinde plaklar kullanılmaya başlamıştı. Ses de daha pürüzsüz, daha tabii şekilde geliyordu.⁷

İzmir’de yayınlanan Ahenk gazetesinde 1901 yılında çıkan bir ilanda gramofon şöyle tanıtılıyordu:

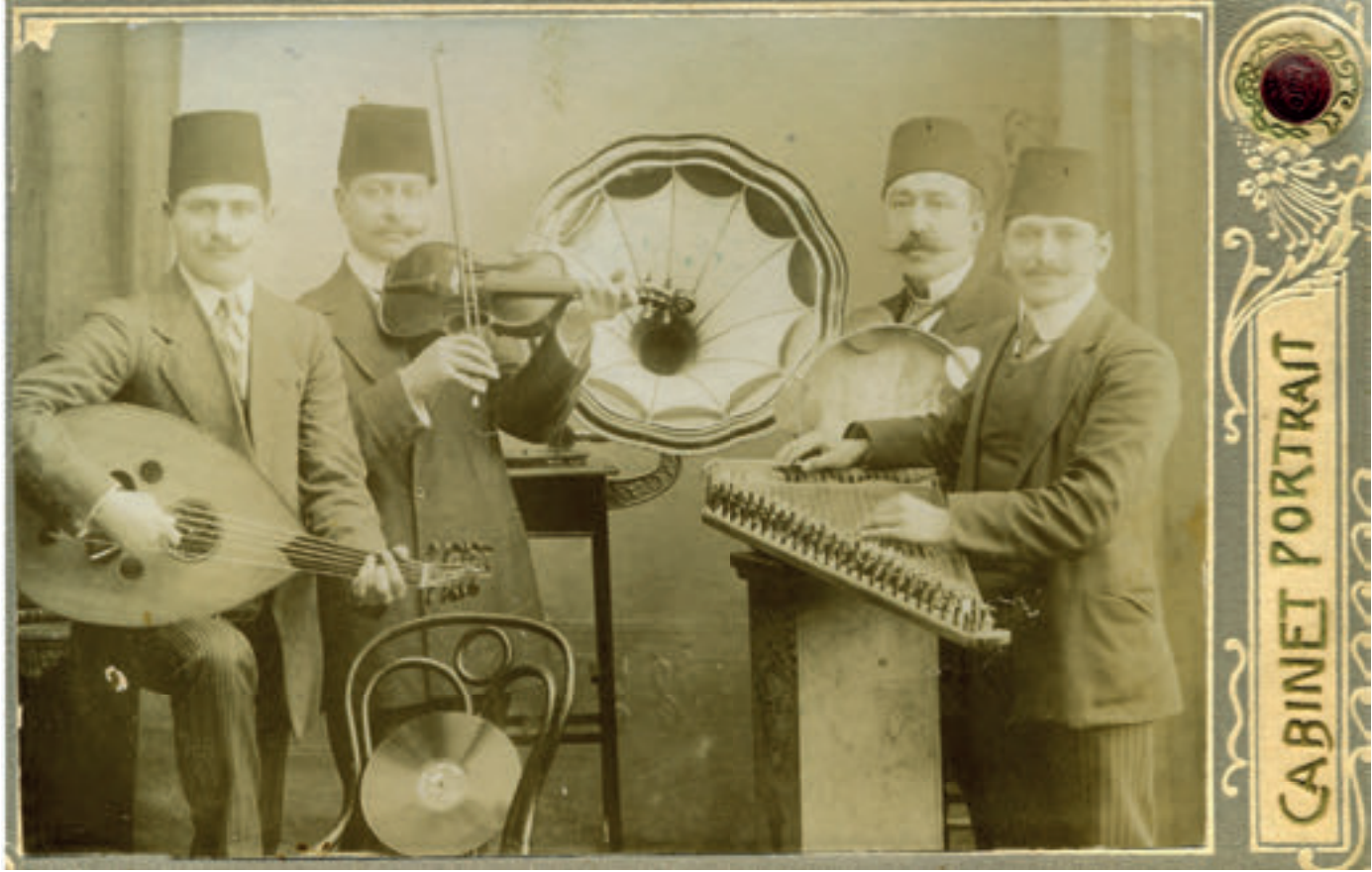
Fonografin çatlak ve gayri tabii sesinden herkes şikayetçiydi. Amerika’da gramofon namıyla bir makine icat olundu ki, gayet sanatkârca yapıldığından ve sesi çıkarıcı aleti de madenden olduğundan ne kırılır ne de bozulur. Kovanlarında [bu haberde de plak yerine, belki de daha onun adı bilinmediği için kovan denilmiş] söylenen şarkılar, her bir hanende ve mızıkânın sesinden hiç fark olunmaz. Kovanlar düz, hacmi ufak ve sert olduklarından bozulmazlar. Türkçe ve Rumca çeşitli şarkılar ve Avrupa ve Asya havalalarının çoğu ustalıklarla kovanlara nakledildiği gibi, yeni çıkan şarkılar da sipariş verildiğinde getirilecektir. Muh-

terem müşterilerimizden tabii ses ile şarkı beklemeyi arzu edenler, İplikçiler Çarşısı’nda Mirkelamoğlu Hanı’ndaki 16 numaralı mağazada bulunan Dersaadet emanetçisi Mustafa Efendi’nin mağazasına müracaat etmeleri...⁸

Tanburi Cemil Beyin hayatını oğlu Mesud Cemil’in kaleminden okuduğumuzda ilginç bilgiler ediniriz. Fonograf ve gramofon dönemlerini birlikte yaşamış olan Tanburi Cemil bu araçlardan hem ‘tiksinmiş’ hem de onların çekiciliğine kapılmıştı. Mesud Cemil şöyle anlatıyor:

Kovanlı fonograf zamanında, her birini teker teker doldurduğu üstüvaneler, sihirli birer kutu gibi imparatorluğun en uzak köşelerine gidiyor, 1 lira çeyreğinden birkaç altına kadar satılıyordu. Bu kovanlar dolduktan sonra tek ve çoğaltılması kabil olmayan bir ses akümülatörü teşkil ederdi. Bunun için her yeni kovanın seslendirilmesi, yeniden çalması icabettiriyor, büyük emek, uzun zaman istiyor; nihayet, az sayıda meydana çıkıyor, pahalı satılıyor; kolay kolay “harcıdem” olamıyordu.⁹

Orfeon Record şirketinin hanendelerinden Hafız Aşir (sağdan ikinci), yeni yayınlanan Orfeon plağının önünde poz veriyor.

İLK PLAK KAYITLARI

Bütün olumsuz yanlarına karşın fonograf, kayıt yapma açısından büyük kolaylıklar sağlıyordu. Ama yerine geçen gramofon için kayıt yapmak pek de kolay değildi. Fonograf kovanlarını bir yana bırakırsak, Türkiye plak kayıt tarihinin başlangıcını, gramofonun bu topraklara gelişine paralel olarak 1900 yılı başlarına kadar uzatabiliriz. Bu konuda Cemal Ünlü ve Hugo Strötbaum'un çalışmaları bize ayrıntılı bilgiler sunar. Hugo Strötbaum yaptığımız bir konuşmada, Gramophone Company ve onun Osmanlı İmparatorluğundaki temsilcisi Sigmund Weinberg vasıtasıyla gerçekleşen ilk dönem kayıtları konusunda şöyle bir özetleme yapmıştı: "Kayıtlar genellikle başta İstanbul olmak üzere önemli Osmanlı kentlerinde yapılıyor. Bu kayıtlar kalıp olarak Almanya, ya da İngiltere'ye gönderiliyor. Plaklar orada basıldıktan sonra Türkiye'ye geliyor ve satışa çıkarılıyor."¹⁰

Sonradan His Master's Voice adını alacak olan Gramophone Company, 1900

yılında başta Avrupa'nın önemli merkezleri olmak üzere, Atina, Bombay, Kahire, İstanbul gibi kentlere teknisyenlerini göndermişti. İstanbul'a gelen W. Sinkler Derby yaklaşık 167 adet 18 cm'lik plak üretti. Plaklar İstanbul'da gerçekleşen ilk gramofon kayıtlarıydı. Piyasaya verilen ilk ticari plaklara 1903 yılına aitti. Bu kayıtların plakları Hannover fabrikasında basılmıştı.¹¹

Konu Türkiye'deki plak fabrikaları olunca odak noktasına ilk olarak Blumenthal ailesini almamız gerekiyor. Blumenthaler önce Odeon'un temsilciliğini üstlenmişlerdi. Yine Strötbaum'un araştırmalarına başvurarak devam edelim. EMI Müzik Arşivlerindeki yazışmalardan öğrendiğimize göre, o zamana dek Odeon'un Türkiye ve Mısır temsilciliğini yapan Blumenthal Biraderler, 1910 yılında, Odeon'dan hoşnut kalmamaya başlayıp işleri kendi ellerine almaya karar verdiler. Ama önce, Blumenthal Biraderlerin Odeon ile birlikte, İstanbul'da bir kayıt şirketi açarak burada kayıtlar yapmayı planladıkları yolunda söylenti-

ler yayıldı. Böylelikle, nakliye masrafları azalacak ve bu nedenle kaybedilen zaman da telafi edilecekti. Ama anlaşılıyor ki bir noktada, bu anlaşma gerçekleşmedi ve Blumenthal Biraderler, İstanbul'daki yatırımları için yardım alabilecekleri başka bir ortak aramaya başladılar. Daha sonraki yazışmalardan 1911 yılının sonlarında Blumenthaler'in İstanbul'daki fabrika binalarının neredeyse tamamlandığını ve burada kayıtlara başlandığını öğreniriz. Fabrikanın denetimi için de tecrübeli Amerikan makine mühendisi John Osgood Prescott ile anlaşma yapılmıştır. John Prescott, International Talking Machine Company'nin (Odeon) kurucusu Frederick Marion Prescott'un kardeşidir. Odeon'un resmî olarak bu işin içinde olup olmadığı ise kesin olarak bilinmiyor. 'Prescott' adının geçmesi, insanlara Odeon'un da bu işte olduğunu düşündürmüş olabileceğini akla getiriyor.

Bu gelişmelere rağmen Orfeon'un ilk kayıtlarının İstanbul'da değil, 1911'in ortalarında, Berlin'deki 'tarafsız' bir fabrikada yapıldığını öğreniriz. Arşiv

İlk fonograflar lastik borulu kulaklıklar ile dinlenirdi.

belgeleri, Homophone-Company'nin ve kardeş şirketi Nigrolit-Werke'nin de bu işe dâhil olduğunu gösteriyor. 'Tarfatsız fabrika' ile kastedilen, o zamanlar Türkiye ve Mısır'da, plak kayıt veya yayınlama işinin içinde olmayan bir şirketi anlatıyor. Söz konusu Berlin kayıtlarının Orfeon etiketi altında basılıp basılmadığı ise bilinmiyor.¹²

İstanbul'daki yeni plak fabrikası, Blumenthal Biraderlerin artık yabancı plak şirketi olan Odeon'a bağlı olmadıkları anlamına geliyordu. Aylarca bir ses kayıt mühendisinin gelmesini beklemek yerine, neyin ne zaman kaydedilmesi gerektiğine kendileri karar verebileceklerdi. Başta Tanburi Cemil Bey olmak üzere, Hafız Aşir, Hafız Osman, Arap Mehmed, Hanende İbrahim, Tamburacı Osman Pehlivan gibi bir dönem öncesinin sanatçıları kendisine bağlayan Blumenthal Biraderler, dönemin en güçlü firmalarından biri hüviyetini taşıyordu.¹³

Blumenthal Biraderler, 1925 yılında Columbia Records'ın ayrıcalıklı temsilcileri oldular. Sonunda, Feriköy'deki fabrikaları da, Columbia tarafından satın alındı. Bu, Blumenthal Record and Talking Machine Company'nin sona ermesi anlamına gelmekteydi. Fabrika, 1912 yılında Alman firmaları tarafından ve Alman teknolojisine uygun olarak kurulmuştu. 1916 yılı İstanbul telefon rehberinde bu fabrikanın adresi "Feriköy, Bahçe Sokağı, No. 34" olarak gösteriliyor. Fabrikanın zemin planı, Pervititch'in hazırladığı İstanbul'un ka-

distro haritalarından birinde 'Fabrique de disques Orpheon' olarak yer alıyor. Feriköy fabrikası, 1925-26 yıllarında Columbia tarafından satın alındı. Bir süre daha üretim yapıldıktan sonra, Yeşilköy'deki Gramofon Fabrikasının kuruluşuyla birlikte kapatıldı. Antetli bir yazışmasından anlaşıldığına göre en geç 1932 başlarında kapanan fabrikanın son adresi de Feriköy, Fransız Mezarlık Caddesi, Katırcıoğlu No. 106-114...¹⁴ Bu adres fabrikadan çok bir büroya işaret ediyor da olabilir. Kayıtlar ise Feriköy'deki fabrika yanısıra, şirketin bürolarının yer aldığı Katırcıoğlu Handa odadan bozma bir stüdyoda da yapılıyordu. Ruşen Ferit Kam, Tanburi Cemil'in plaklarının bu stüdyoda doldurulduğuna tanıklık eder.¹⁵

Gramofon Çağı kitabını yazarken, bu ailenin yaşayan son temsilcisi olan Marcel Blumenthal ile ancak son dönemlerini bildiği bu fabrika binasını, Feriköy'de birlikte aramıştık. Her şey o kadar değişmişti ki, Marcel önce yerini bulamadı. Elimizdeki adres işe yaramıyordu. Eski Feriköylülerin yardımıyla, adım adım ilerleyerek fabrikanın yerini bulduk. Tabi bina çoktan yıkılmış yerine dev bir beton blok dikilmişti. O zamanlar Feriköy'de bulunan Dormen Tiyatrosunun karşı köşesinde, altında bir banka şubesi olan Şetat Han vardı yerinde. Sokağın adı da Bahçe'den Havuzlubahçe'ye dönüşmüştü. Sokağın durduğuna şükrettik! Bu fabrika hakkında daha fazla bir bilgi elde edememiştik.

YEŞİLKÖY'DEKİ PLAK FABRİKASI

Taş plak dönemine asıl damgasını vuran fabrika Yeşilköy'deki plak fabrikasıdır. İngiliz The Gramophone Company, Türkiye'de bir plak fabrikası kurmaya karar verince ortak olarak yanlarına Türkiye'de zaten kendi temsilcileri olarak çalışan Sahibinin Sesi firmasını aldılar. 1929 yılında Yeşilköy'de kurulan Gramofon Türk Limited Şirketi'nin 250.000 Liralık sermayesinin 1000'er Liralık iki hissesi, Sahibinin Sesi'nin sahipleri olan Norbert Şor (Schorr) ve Aram Gesaryan'a aitti. Diğer ortaklar ise İngilizlerdi (The Gramophone Company Limited, Edmond Trevor Lloyd Williams, Alfred Clark, Walter Howarth Cooper). İstanbul Ticaret Odası arşivinde bulunan şirketin kuruluş sözleşmesinde amacı şöyle belirtiliyordu: "Söyleyen makineler, söyleyen makinelere mahsus plakalar, filmler sada [ses] veya resimleri veya her ikisini elektrikle veya mihaniki veya sair vasıtalarla ahz ve iktibas ve nakletmeye ve tekrar vermeye mahsus her nevi cihaz ve alet ve levazım ve edevat yapmak." Fabrikanın adresi Halkalı Caddesi, No. 85 olarak gösterilmişti.

1942 yılında basılmış olan *Meşhur Fabrikalar Ansiklopedisi*'nin ikinci kitabında Gramofon Türk Şirketinin fabrikası tanıtılırken şu bilgiler verilir:

Yeşilköy Fabrikası, Londra'da hazırlanmış bir plan üzerine, İngiliz mimar ve mühendislerinin eseri olarak kurulmuştur. (...) Herşeyden evvel Yeşilköy'ün susuz bir muhit olduğunu gözönüne getirerek ve böyle muazzam bir fabrikanın ise su ihtiyacı düşünülecek olursa, evvela bu fabrikanın Yeşilköy'de kuruluşunda, hatalı bir teşhis nazardan kaçmaz. Halbuki fabrika 1929 senesinde inşa edilirken, bahçesinde bir su menbaı da elde edilmiştir. Memleketimiz dahilinde emsali pek az olan ve suyu çok fazla bulunan bir kuyu, fabrikanın demirbaş makinelerinden daha kıymetli bulunmaktadır ki, yakınında 500 tonluk havaî bir de deposu vardır. Ayrıca taziyik makineleri vastasile bu bol suyu şereflendiren kuvvet, sade fabrikaya değil, aynı zamanda Yeşilköy muhitine de icrasında medâr olabilir.

Meşhur Fabrikalar kitabı bu su meselesini uzun uzadıya anlattıktan sonra nihayet esas konuya gelebilir:

Odeon, Columbia ve Sahibinin Sesi

marka gramofon plaklarını yapmakta olan Gramofon Türk Limited Şirketinin Yeşilköy'deki fabrikası aynı zamanda müzik, saz ve şarkıların plağa alınması sanatının teknik işlerle de alakadardır. Meydana getirilen plaklar, memleketimiz dahilinde satıldığı gibi, bilhassa Musul, Beyrut, Kıbrıs, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan hatta Avrupa, Amerika, Bağdat, Suriye ve Kahire gibi memleketlere ihracat yapılmaktadır.¹⁶

FABRİKADA PLAK NASIL DOLDURULUYORDU?

Peki bu fabrikada plak nasıl dolduruluyordu? Bunun cevabını almak için eski gazete ve dergi sayfalarını ziyaret edeceğiz. Önce 1936 yılında Naci Sadullah'ın peşine takılacağız. Kendisi Sirkeci'den Yeşilköy'e kalkan trene binerek fabrikaya doğru yola çıkar. Trende birinci mevkide seyahat etmektedir elbette, yanında da musiki üstadlarından Osman Nihat Akın bulunmaktadır. Önce onu dinliyoruz:

Daha bir kaç sene evvel, bizde plak doldurabilmek için lazım gelen alet ve edevat yoktu. Senede bir defa, bir İngiliz ses operatörü, makinelerle beraber İstanbul'a gelir, istenildiği kadar plak doldurur, çıkıp giderdi. Operatörün, makinelerin buraya gelip gitmesi, okunan şarkıların, İngiltere'de bildiğimiz plaklar şekline konulup da buraya gönderilmesi, hem hayli güç, hem hayli masraflı oluyordu.

Ama artık Yeşilköy fabrikası sayesinde bu sorunlar arkada kalmıştır: "Bütün makineleri son sistem. Başında daima bir de ses operatörü bulunduyorlar. Bu sayede de, şarkılar daha az masraf ve daha az zahmetle burada plağa çekilebiliyor."

Tren sonunda Yeşilköy'e gelir, Naci Sadullah en nihayet fabrikayı anlatmaya başlar. Ses operatörü Mister Bost, bir yandan makinelerle uğraşmakta, bir yandan da muhabirimize bilgi vermektedir: *Şimdiye kadar hiç değilse, dört bin plak doldurdum. Bu plaklar içinde on bin tane basılanlar, yani satılanlar var. Fakat bu rakam Avrupa'daki plak satışına nisbeten daha düşüktür. Çünkü orada maruf sanatkarlar tarafından okunan, çalınan plaklar içinde bir, bir buçuk milyon satılanlar var...*

Ama Bost'un anlattığına göre, orada da plak satışları iyice düşmüştür. "Çünkü sesli filmin icadı nasıl tiyatroyu sars-

tıysa, radyonun keşfi de plak satışlarını azalttı." Radyonun plak satışlarını nasıl etkilediği ayrı bir konu, şimdilik bir kenara bırakalım. Fabrikaya dönersek, Naci Sadullah ve İngiliz operatörün bulunduğu odanın çok sıcak olduğunu fark ederiz. İkisi de yavaş yavaş soyunmaya başlarlar. Sadullah niçin burayı bu denli ısıttıklarını sorar ister istemez. Bost'un cevabı şöyledir: "Şarkılar evvela şu balmumundan yuvarlaklara çekilir. Halbuki yarısından kesilmiş birer kaşar tekerleği ka-

lınığında olan bu balmumlarının bir parça yumuşamaları lazımdır. Buradaki harareti arttırdığımızın sebebi de budur."

İngiliz operatörümüz odanın içindeki bir pencerenin önüne getirir Naci Sadullah'ı. Burası kayıt yapılan stüdyoya bakmaktadır. "Tıpkı makine dairesinden sinema salonuna bakmak gibi" diye tarif eder duyularını Naci kardeşimiz. Sonra kaydın nasıl yapıldığını anlatır:

Gördüğüm salonun ortasında, tıpkı radyodakine benzeyen bir mikrofon var. Sanat-

Sahibinin Sesî'nin sahiplerinden Vahram Gesaryan, Yeşilköy Plak Fabrikasının önünde.

Orfeon Records ve Columbia'nın ilk sahiplerinden Hermann Blumenthal.

Marcel Blumenthal gençlik yıllarında.

kârlar, aletlerle onun önündeler. Mikrofon açık olduğu için, şarkıları değil solukları bile duyuluyor. Pencereden kendilerine bakan operatöre, işletle hazır olduklarını bildiriyorlar. Operatör, onların buldukları yerde çalan zile basıyor. Önünde, gramofona benzeyen bir alet var. Onun üstüne, o ince kaşar tekerleğine benzeyen balmumundan plak konmuş. Operatör, zile iki defa daha basıyor ve makineyi harekete geçiriyor, Balmumundan plak, üzerine indirilen iğnenin altında dönmeye başlıyor. İğnenin dümdüz satıhta çizdiği oyukçuklardan çıkan balmumu kırıntılarını bir hava borusu habire çekmekte. Balmumu plağın etrafındaki ince çizgilerin dairesi bir parmak kalınlığını bulunca, operatör bana pencereden sanatkârların bulduklarını salonun bir köşesini gösterip önündeki düğmelerden birine basıyor. Baktığım köşede bir ampul yanıp sönüyor. Ve bu sonuncu sinyalden sonra şarkı başlıyor.

Bu teknik ayrıntılardan sonra ilginç ve hayret verici bir konuya değiniyor İngiliz operatör. Elindeki levhayı göstererek, “Bu levhada buradan geçen trenlerin saatleri yazılı. Tren geçerken plak çekemeyiz. Çünkü içerideki mikrofon en ufak sesleri kaçırmayacak kadar hassastır. Buradan oraya ses gidemeyeceği için rahat rahat konuştuğumuza

bakmayın. Bir tren düdüğü, bütün plağı mahvedebilir!”

Provalar uzadıkça uzar. Yine açıklama gelir operatörden:

Gün olur ki biz, akşamlara kadar çabalar, terler, didiniriz de, bir tek plak dolduramayız. Hava bozulur, sesli gürültülü bir fırtına çıkar. İşimiz bozulur. Çünkü içerdeki mikrofon dediğim gibi rüzgarın sesini bile alacak kadar hassastır. Okuyan sanatkâr nezle olur, çalan sanatkâr neşesiz olur. Ve biz boşu boşuna yırtınır dururuz.

Naci Sadullah, imalatın devamını merak eder hâliyle, “bu balmumları nasıl gomalak plak haline sokulur,” diye sorar. Cevap ilginçtir: “Meslek sırrıdır anlatamam.”¹⁷

Naci Sadullah'tan esirgenen bu bilgi için başka kaynaklara başvurulmuş. 1949 yılında *Türk Musikisi Dergisi*, plak kaydının bundan sonraki aşamalarını şöyle anlatıyor:

Mum, ses alma cihazından alınıp bir müddet sıcak bir dolapta muhafaza edildikten sonra üzerine hususi aletlerle gayet ince (pirinç unu gibi) bakır tozu ekilir, dakikalarda bu toz büyük bir itina ile ve hususi fırçalarla hafif hafif yedirilir. Bundan maksat, kalınlığının ölçülmesine imkân olmayan bir bakır satıh [yüzey] teşkil etmektir. Bu

bakır satıh o kadar incedir ki teşekkülünden evvel ve sonra eldeki mumun kalınlığını bir mikrometre ile ölçme imkânı olsa idi arada hiç bir fark müşahade edilemezdi. Bakır tozu ameliyesinden sonra mum kezzaplı banyoya sokulur. Galvanoplasti usulüyle banyoda bulunan saf bakır hallolup [etkili olarak] mumun bakır yüzünü kaplamakta, mumun bir yüzünde yarım milimetre kalınlığında bir bakır levha teşekkül etmektedir. Elde edilen bu levha negatif olduğundan aynı usullerle bir pozitif ve ikinci bir negatif kalıp elde edilir. İlk negatif levha ana kalıp olarak saklanır.

İkincisi ise yedektir. Plakların bas-kısı ise şöyle yapılır:

Zift, taş, gomalak vs. maddeleri ihtiva eden plaklık malzeme, daima sıcak tutulan bir madeni masa üzerinde yumuşatıldıktan sonra hamur şeklinde alınıp şarkı ve eserleri ihtiva eden kalıpların (negatif kalıp) arasına konulup pres vasıtasıyla bu hamura altlı üstlü kalıpların şekli verilir. Presten alınan plağın etrafında bulunan çapaklar ayrı bir makine ile temizlenir, zarflarına konulur. Üzerine etiketleri yapıştırılır ve satışa çıkarılır.¹⁸

ŞATO GİBİ BİR FABRİKA

1938 yılında bu kez *Yarım* dergisi

muhabiri Niyazi Acun, Yeşilköy'deki plak fabrikasını ziyaret etmeye karar verir. Yıllarca konservatuvar icra heyetinde ve piyasada kanun çaldıktan sonra, Sahibinin Sesi'nin şefliğini yapan Artaki Terziyan (Candan)'ı bulur. Sanatçıların 'Baba' dediği Artaki ile Yeşilköy yollarına düşerler. Gerisini Niyazi Acun'dan aktaralım:

İstasyondan ileride, ortaçağdan kalma bir şato gibi gözükten çamlar arasındaki fabrikaya yürüye yürüye geldik. Fabrika bugün çalışıyormuş. Fakat ses, seda yok! Şişmanca bir zat bizi istikbal etti. Bay Artaki, beni bu zatla tanıştırdı: "Bay Aleksan." Bay Artaki plak doldurmadan evvel provalarda bulunmak üzere bizden ayrıldı. Fabrikanın ustabaşısı ile fabrikayı dolaşyoruz. Üçüncü kattayız. Gözleri çelen bir takım banyolar, kazanlar olan dairelerden geçtik, denize nazır tek pencere müstatilî [dikdörtgen] bir odaya girdik. Usta, sinema film kutularına benzeyen, birçok kutulardan birini açtı. İçinde, üç dört santim kalınlığında, açık sarı renkte, mücellâ [parlak] plak şeklindeki balmumunu göstererek: "Bu gördüğünüz balmumdur. Mumun sert olması için içine reçine konmuştur. Mumlar ne kadar parlak olursa, plak da o kadar parlak olur." "Bu mumlar burada mı imal ediliyor?" "Hayır,

İngiltere'den geliyor."

Röportajcımız, plak teknolojisiyle ilgili bilgiler aldıktan sonra, kayıt stüdyosuna gider: "Duvarları kalın mukavva ve halılarla örtülü büyük bir salona girdim. Bay Artaki'nin provaları bitmiş, zil çaldı. Mikrofon önünde toplanan sanatkarlar ve karşılarında elinde saatinin saniyelerini hesaplayan bay Artaki sükût kesildiler. Sol taraftaki köşede bir ışık yanınca müzik çalmaya başladı."¹⁹

Bir tanıklık da sanatçıların ağzından aktaralım. Müzeyyen Senar kendisiyle 1935 yılında yapılan bir röportajda, o günlerin plak doldurma sürecini şöyle anlatır:

Plâk siparişlerinde (...) 15 gün önceden hazırlığa başlarım. Senede bir defa Avrupa'dan, isimlerini işittiğimiz plâk firmalarının mümessilleri, ses alma makinalarile beraber gelirler, bize müracaat ederler. Eğer uyuşursak bir gün için sözleşir ve plâk doldurulacak yere gideriz. Burası, bir bölme ile ayrılmış iki salondur. Salonların birinde ses alma makineleri vardır. Birinde de biz okuruz. İki salon arasındaki bölmede bulunan mikrofon vasıtasile ses, makinelerin bulunduğu salona geçer. Şarkı da üç parmak kalınlığında balmumu plâklar tarafından zaptedilir. Sonra o plâklar çalınır, biz din-

leriz. Eğer bir hata varsa yeniden söyleriz. Hiç pürüz kalmayınca bu müsvedde, plâk fabrikasına teksire gönderilir. Plâktan para almanın iki şekli vardır: Ya birkaç plâk için toptan pazarlık edilir veya plâk satışının yüzdesi alınır. Ben şimdiye kadar doldurduğum on iki plâğı götürü almıştım.

Naci Sadullah'ın yaptığı röportajda açıkça görüldüğü gibi, plak fabrikasının izolasyonu her dönemde sorun yaratmıştır. Önce tren seferleri nedeniyle, ardından da uçak sesleri sonucu sık sık kayıtlar yinelenmiştir. 1956'ya kadar fabrikanın plak şefliğini yapan Mihran Gürciyan, işinin pek zor olduğunu şöyle anlatır:

Kayıt mum üzerine yapılırdı. Tren ya da uçak geçti mi, yapılan kayıtlar bozulurdu. Yeniden, sil baştan, kayıt yapardık. Yapılan kaydı denetim amacıyla dinlemek mümkün değildi. Dinlenirse kayıt bozulurdu. Kör uçuşu gibiydi plakçılık. Bir tek Zeki Müren'e deneme mumu yapmıştık.²⁰

Fabrikada kayıt yapmanın zorlukları sadece bu değildir. Sanatçılar genellikle koşullardan da şikayet ederler. 1950 yılında fabrikaya kayıt sürecini izlemek için giden Radyo Haftası muhabiri anlatıyor: "Buradaki sanatkarların çoğu sabahın erken saatlerinden akşamlara kadar

bu fabrika koridorlarında çile dolduruyordu. Oturacak, ısınacak yer yok... Yemek yiyecek var yok. Sıra ne zaman gelecek? Belli değil. Hülâsa intizamsız bir hayat.” Art arda kayıt yapmak için çok sayıda şarkıcı ve müzisyen aynı gün çağrılmışlardır. Bunlardan biri olan Safiye Ayla şöyle yakını: “Allah sizi inandırın Salâhaddin bey, sabahın beri ağzıma bir şey koymadım. Yorgunluk üstüme çöktü. Bakın saat 6, bir saat sonra 7’de radyoda bulunmam lâzım... Ordan oraya koş... Buna can mı dayanır?”

COLUMBIA PLAKLARI KAYDEDİLİYOR

1950 yılında Radyo Dünyası dergisi muhabiri Vedat Akın, Columbia plak şirketini ziyaret eder. Katırcıoğlu Handaki büroda, şirketin başına yeni geçmiş olan Marcel Blumenthal ve stüdyo rejisörü Jak Beresi ile tanışır. Şirkete gelen sanatçılarla bir süre vakit geçirdikten sonra birlikte Yeşilköy fabrikasına giderler. Yoldaki sohbetleri bir kenara koyup, hemen fabrika gözlemlerine bakalım:

Asfalt üzerinde kayan otobüsler, hareketimizden bir saat sonra bizi Yeşilköy’e getirmiş bulunuyordu. Fabrika muazzam bir bina. Sanatçıların istirahatte buldukları bir sırada, fabrikayı gezmek fırsatını buluyorum. Size gördüklerimi kısaca anlatayım.

Sanatçıların şarkı söyledikleri büyük bir stüdyo... Burada saz refakatinde şarkı söyleniyor ve hususi mikrofon tesisatıyla nakledilen sesler, yükseltilecek bitişik odadaki ses alma makinesine sevk ediliyor. Ses ilk olarak içinde madeni maddeler bulunan mumdan bir plak üzerine geçiriliyor. Bu kalıplar hususi makinalarda yıkanıp işlendikten sonra bakır haline getiriliyor ve sonra da üzerinde zift bulunan bir madde üzerine

tab ediliyor [basılıyor]. Kurutma makinelerinden geçtikten sonra, etiket dairesine sevk edilen plaklar, burada ambalaj yapılarak piyasaya sevk ediliyor.²²

1929 yılında kendisiyle röportaj yapılırken, muğanniye Güzide Hanım da işin mali noktalarına dikkat çekiyordu:

Plak fabrikaları çok para kazanıyorlar. Fakat onların birçok masraflar yaptıklarını da unutmamalı. Bir plağı dodurmak için her sanatkar bâzi beşten ona kadar mum bozabilir. [Biliyorsunuz] şarkı önce mum plaklara çekilir. Küçük bir hata, bir falso mum plağı bozar. Şarkıyı yeniden çekmek icap eder. Her mum plak yirmi beş liradan yüz liraya kadardır. Sonra hanende plağa şarkı söylemeye gelirken teganni sanatından tamamen bihaberdir. Plak fabrikaları şarkının bestekârını da tutar ve hanendeye şarkı söyletmesini öğretirler. Yalnız teganni kâfi değil... Bir de saz heyeti lâzım. Bunlar için günde 50’den 100 liraya kadar masraf olur. Şarkıyı plağa çeken mühendise günde üç yüz liradan yedi yüz liraya kadar ücret verilir. Bütün bunlardan sonra sıra plağa söyleyen sanatkâra gelir ki, bu ilk defasında elbette azdır. Fakat bilahare arttırılır.²³

HER YER KAYIT STÜDYOSU

Şimdi biraz geriye gidip, Yeşilköy fabrikasının açılışından önce yapılan bazı çalışmalara da göz atalım. Odeon Plak 1920’li yıllarda, Sultanhamam’da (Sirkeci) Hamdi Bey Geçidinde yer alan Topalyan Handa bulunmaktadır. Favorite Record firmasının merkezi de bu handadır. Şirket Hafız Aşır’ın danışmanlığında Hafız Ahmet Bey’in plaklarını basarak işe koyulur. Leon Grünberg’in anlattıklarına göre, önce boruyla kayıtlar yapılır. Yılda bir iki kez gelen ve iki ay kadar İstanbul’da kalan

Alman ses teknisyeni, mum kalıplara kayıtları gerçekleştirir. Kalıplar trenle Almanya’daki merkeze yollanır. İstanbul’da kayıt yapılan mekan, apartman katından bozmadır. Yine Leon Grünberg anlatıyor:

Beyoğlu’nda bir apartman katında yapıldı, öyle sanıyorum. Kiralık bir yerdi. Gözümün önünde. Yaşlı bir Alman mühendis geldi. Sonradan kayıtların Melek Sineması’nda sahnede yapıldığını hatırlıyorum. Elektrikli kayıtlar başladığı zaman Melek Sineması’nda [daha sonra Emek olan sinema] yaptık onu biliyorum.

Melek Sinemasında kayıtlar yapıldığı, Hafız Sadettin Kaynak’ın anılarında da yer alır. Sadettin Kaynak o günlerde (1926) Columbia ile çalışmaktadır. Anlaşılan yalıtılmış ve düzenlenmiş bu mekan, firmaların ortak kullanımındaydı. İpekçilere ait bu mekan muhtemelen film çekimlerinde de kullanılmaktaydı.

1931 yılında Mekki Sait’in yaptığı bir röportajda ise, İstanbul’da ‘stüdyo’ hâline getirilmiş birkaç salon bulunduğunu belirttikten sonra, bunlardan biri ziyaret edilir. Genel görünüm şöyledir: Duvarları kalın perdeler ve halılarla örtülü bir salon... Bir yanda soba gürül gürül yanıyor. İlerde bir piyano, bir iki masa ve kenarlarda sandalyeler var. Muhtelif cinsten sazlar masaların üzerine yerleştirilmiş. Salonun tam ortasında bir mikrofon, az ilerisinde de bir hoparlör duruyor. Elinde saniyeli bir saat bulunan bir zat sinirli sinirli dolaşmakta, fakat nezaketi de elden bırakmamaktadır.

İlginç olan, duvarlarda İsveç hükümetinin armaları, bayraklarının bulunduğu levhaların, hatta İsveç Kralı Gustav’ın yağlıboya portresinin asılı olması. Röportajımız ‘salonun manza-

rasının bir İskandinavyalı zevkiyle' süslenmiş olduğuna dikkatimizi çekiyor. Salonun sahipleri Balcıyan Kardeşlerdir. Röportajın yapıldığı gün stüdyoda meşhur bestekâr Leyla [Saz] Hanımın yanı sıra Hanende İbrahim, Kadıköylü Tanburi Fahri, Kemani İhsan ve diğer sazendeler bulunmaktadır. Ama önce bir prova yapılacaktır. Gazetede ki biçimiyle aktarıyorum:

Operlör, sükut işareti verince, etraftaki ses seda kesildi. Cumhuriyet [gazetesi] refikimizin Türkiye Bülbülü müsabakasına girmiş olanlardan iki hanımın sesleri tecrübe ediliyordu. Bu tecrübelerde 'ses mühendisleri' eksik tarafları söylüyorlar, 'sanat müdürü' de zayıf buldukları noktalara mim koyuyordu. Bir imam efendinin kerimesi [kızı] olan Nedime Hanım'ın sesi fotojenik görüldü. O kadar ki hemen tecrübeden sonra bir gazel okutularak plağın iki tarafı dolduruldu.

Ardından Kemani İhsan ve Hanende İbrahim Bey de birkaç plak doldururlar.²⁴ 1934 yılında yeni sesler keşfetmek artık iyice uzmanlaşma gereken bir alan hâline gelmiştir. Hatta bu iş biraz ayağa bile düşmüş, Son Posta gazetesinin deyimiyle 'ses tellallığı' başlamıştır. Bu kişiler, "plak doldurma mevsimi yaklaştığı için kim olur, kaç yaşında olur, ne olursa olsun güzelce ses keşfetmeye, rakip kumpanyalara karşı baskın çıkmaya çalışmaktadırlar." Ardından endüstrinin nasıl işlediğine dair bilgiler veriliyor:

İmalâthaneler ecnebi kumpanyalar olduğu için ve plak dolduran cihazlar Avrupa'daki merkezlerinden geldiği için, plak dolduran mühendisler alaturka sestene zerre kadar anlamazlar. İmalâthaneler her sesi güzel olduğunu iddia eden plağa almamak

için birer 'ehlihibre' [bilirkişi] teşkil etmişlerdir. Musikişinaslarımızdan mürekkep bu heyetler, müracaat edenleri bir defa oturtup dinliyor, sonra hususi bir muallim tarafından birkaç şarkı geçiliyor. Öyle plağa okunuyor.

Bu arada plağa sesini verenlerin piyasasının da bir hayli yükseldiğini öğreniriz. Plak şirketlerinden bir Musevi yönetici bu kızsımış borsa hâlini eski günlerle kıyaslayarak şöyle der:

Vallahi beyim, bu plak işinde biz eskiden böyle avuçla para verseydik, şimdi avucumuzu yalardık. Şimdi bir şarkıya en aşağı 10 liradan tutun da 200 liraya kadar verdiği oluyor. Hatta 4 satırlık bir şarkı güftesine 10 lira veriyoruz. Halbuki eskiden öyle miydi? Ben meşhur Hafız İbrahim'e plağa şarkı okuttum. Anadolu bu adamı görmemiş surette tuttu. İstanbul'dan Anadolu'ya plakları deniz gibi aktı. 25.000- 50.000 plak satıldı. Ben bir plağı zavallı Hafız'a kaçta okutuyordum, biliyor musunuz? 50 kuruşa! Plakları hepsini okuyup bitirdiği zaman da bir ikramiye olarak kendisini götürdüm, Yenicami'den 6 liraya bir takım elbise hediye ettim!²⁵

Yine 1930'lu yıllarda Maksim Gazinosunun da plak stüdyosu gibi kullanıldığını Hikmet Feridun Es'in bir röportajından öğreniyoruz. Bir öğle üstü, Maksim Barın karalık salonunda üst üste yığılmış masalar, tepeleme konulmuş hasır koltuklar durmaktadır. Elektrikler sönük, sahne dekorları birbirlerine yaslanmış geceyi bekliyorlar. Localar hâliyle bomboş.

İşte böyle bir salondayız. Konservatuar müdürü Ziya Bey, musikişinaslarımızın Rauf Yekta bey, hanende hafız Yaşar bey, ses mühendisi ve rejisörü Jak... Konservatuar idaresi artık unutulmak üzere bulunan 500-

600 senelik eski Türk havalarını plaklara çekiyor. (...) Ses mühendisleri hazırlandı. Ses rejisörü Mösyö Jak işaret verdi. Hafız Yaşar efendi başladı.

Ama o da ne? Bir kedi miyavlaması kaydı bozmasını mı! Herkes kediyi ararken, Hikmet Feridun plak almanın bu tür zorluklarını anlatıyor: "İnsana en azap veren yer neresidir bilir misiniz? Plak çekilen yer. Ben alalade zamanlarımda öyle fazla ne öksürürüm, ne aksırırım, ne tıksırırım. Fakat böyle yerlerde insana zorla bir öksürük, inatçı bir gıcık geliyor. Plak çekilirken aman yarabbi boğulacağım." Neyse sonra kedi bulunur ve kayda devam edilir. Klasik Türk müziği parçalarından sonra Anadolu'dan gelmiş saz şairlerinin türküleri de kaydolunur. Bu kayıtlar konservatuarın kendi arşivi için yaptığı kayıtlardır.²⁶

Yeşilköy Fabrikasına dönersek; Gramofon Türk Limited Şirketi, 1958 yılında verdiği bir ilanda Capitol, His Master's Voice, Columbia, Parlophone ve MGM'in Türkiye mümessili ve imalatçısı olduğunu duyurur. Mihran Gürçüyan, bu fabrikanın tekel oluşunun 1956 yılına kadar sürdüğünü söyler. Bu tarihten sonra piyasada serbest rekabet başlamıştır. Firmanın çalıştırdığı Yeşilköy Plak Fabrikası 1963 yılına kadar yalnızca 78 devirli plaklar basar. Bu tarihten sonra 78'lik plak üretimi bırakılarak 45'lik ve 33'lük plak üretimine başlanır. 1973 yılında üretimini durdurana kadar ülkenin en etkili firması olan Gramophone Türk Limited'in 1971 yılındaki üretimi 1 milyon plağın üzerindeydi.²⁷

Peki bu fabrika ne oldu dersiniz... O koskoca arazi heba edilecek değildi ya... Önce bir yangın geçirdi, giderek harabe haline geldi. 1978 yılında gazetelerde

Sabite Tur Gülerman plak fabrikasında.
Radyo Haftası, 22 Kasım 1952

Toplu Konut Holdingin bir ilanı çıktı: “Yeşilköy, Halkalı Caddesi üzerinde, eskiden plak fabrikası, halen Holding’imize ait iki parça arsa, ihtiyaç fazlası nedeniyle satılıktır.”²⁸ Elbette satıldı ve yerine bir toplu konut sitesi yapıldı. Yerini şöyle tarif ediyorlar: “Halkalı Caddesinden Florya dönüşü demiryolununun karşı tarafındaki site.”

PLAK FABRİKALARININ SONU

1970’li yıllarda Yeşilköy dışında başka plak fabrikaları da vardı elbette. Örneğin 60’lı yıllarda kurulan Melodi plak fabrikasının öyküsünü Altemur Kılıç şöyle anlatır:

*Bir de plakçılık maceram var. Yassı-
da’dan kurtulunca işsiz kaldığımda bir
işadamını ikna ettim. Plak şirketi ve ‘long
play’ fabrikası kurduk. O sırada, eski ‘taş
plakların’ sonu gelmiş, önce 45’lik plak-
lar çıkmış ve daha sonra da, teyplerden ve
CD’lerden evvel, 33 devirli, birden fazla
parçayı çalan, ‘uzunçalar’ plaklar çıkmıştı.
O zamana kadar ‘taş plaklar’ Yeşilköy’de
Sahibinin Sesi firmasının fabrikasında
kayda alınır, basılırdı. Biz de Melodi Ses ve
Plak Endüstrisi şirketi ve bir LP (uzunçalar)
fabrikası ve kayıt stüdyosu kurduk. Hem Ah-
met Ertegün’ün Atlantic Records şirketinin
ve İtalyan RCA lisansıyla yabancı plakları
basıyorduk. Türkçe parçaların kayıtlarının
yapıldığı stüdyoyu, kayıtları (yaşıyorsa Allah
uzun ömür versin, eğer kaybettikse Allah
rahmet etsin) çok taraflı, çok yetenekli bir
teknik adam -İlhan Arakon- idare ederd!
İlk plağımız merhum Kâni Karaca’nın oku-
duğu ‘Mevlut’ idi. Zeki Müren’le anlaşma
yapmak istedikse de o, başkasına sözlüydü!*

*Ben ortaklıktan ayrıldıktan sonra ‘Melodi Ses
ve Plak Endüstrisi’ bir süre plak işine devam
etti, sonra da kapandı...²⁹*

Ahmet Borcaklı da 1965 yılında Türkiye’de bulunan plak fabrikalarını ve adreslerini şöyle sıralar:

Gramofon Ltd. Şti., Halkalı Cad. No 85 Yeşilköy

Agop Ürgüplüoğlu, Küçükköy Vali-
desuyu Cad. No 7 Taşlıtarla

Melodi Plak Şti. İstiklal Cad. Saka
Selim Çıkmazı No 7 Galatasaray

Grafson, Halaskar Gazi Cad. No 202
Osmanbey.

Mihran Gürciyan da 1956 yılında önce Elektrofon, sonra da Grafson plak fabrikalarını kurduklarını söyler. Ama 1970’li yıllara gelindiğinde sorunların arttığına altını çizer:

*1972’de Plakçılık Sanayii’ni kurmadan
önce elimizdeki diğer fabrikaları sattık. Son
yıllarda kurulmuş 16 plak fabrikasından
yalnızca 2-3 tanesi ayakta kalabilirdi. Bunda
en büyük etken, kaset üretiminin denetimsiz
biçimde yapılması oldu. Plakçılık, taş plak
ile başlamıştı. Bunu bir süre radyo yayınları
baltaladıysa da plakçılık yeniden canlan-
mıştı. Sonra teypler çıktı. Bu bizim sanayii
fazla sarsmadı. Ta ki kasetler çıkana kadar.
Bu plakçılık ocağına incir dikti.³¹*

Çoğunun tam olarak nerede baskıyı yaptı(rdı)klarını bilmemek de 1970’li yıllarda plastik preslerle faaliyet gösteren ve 45’lik ve 33’lük plak üreten firmaların başlıcaları şunlardı: Melodi (Turgut ve Kayıhan Çağlayan), Diskofon (İzzet Şefizade), Atlas (Polat Tezel), Tezelli (Turan Tezelli), Şençalar ve Efes (İsmail Şençalar), Coşkun (Hilmi Coşkun),

Odeon (Grünberg Ailesi), Pathé (Yervart Muradyan), Columbia (Blumenthal Biraderler sonra Nejat Engin Talay), Sahibinin Sesi (Geseryanlar sonraları Hilmi Coşkun), Türküfon (Vecdi Ekinci, Yılmaz Asöcal), Sayan (Fahrettin Sayan), Harika (Ayhan Güçlücan), Grafson (Agop Ürgüplüoğlu, Mihran Gürciyan, sonraları Hüseyin Emre), Diskotur (Antuan Şoris), Taç (Lütfi Sütşurup), Ezgi (Aykut Sporel), Ergaz (Moiz Ergaz), İstanbul (Şahin Söğütoğlu), Şenay (İrfan ve Ayhan Şenay).

1980’ler plakçılık endüstrisi için oldukça karanlık yıllardır. Korsan üretimlerin piyasayı doldurmasının yanı sıra bir de yeni bir ürün, ‘kaset’ çıkar ortaya. Şirketler buna uyum göstermeye çalışırlar. Kaset üreten firmalar ortalığı sarar. Korsan kasetçilik de buna paralel olarak alır başını gider. *Milliyet* gazetesinde bu konuyu irdeleyen yazıda Plaksan firması şu noktaların altını çiziyor: *Plaksan yetkililerinin ifade ettiğine göre, korsan yayıncılıkla iş durdurma aşamasına gelen plak üreticisi için, bugünlerde önemli bir sorun daha gündemde. Plak üretiminin kilit maddelerinden biri sayılan PVC plak macununun üretiminde ciddi bir bunalım yaşanmakta. Petkim tarafından üretilen PVC macununun bitmesi ile, ellerinde yeterince stok bulunmayan plak üreticileri toptan üretimi durdurma tehlikesi ile karşı karşıya geldiler. Plak sanayiindeki bu bunalımın sürmesi halinde, korsan plak üretiminin bile ‘tehlikeye gireceği’ belirtiliyor.³²*

SONSÖZ

Kasetin ardından CD de devreye girince, plak sanayii tamamen ortadan kalktı. Ama bu alanda yeni bir çaba karşımıza çıktı, eski taş plakların ve LP’lerin CD’lere geçirilmesi süreci başladı. Bu sürecin olumlu yönleri oldukça fazlaydı. Çok sınırlı meraklının dinleyebildiği eski sesleri aksettiren plaklar albüme dönüştü, artık piyasada bulunmayan LP’ler herkesin ulaşabileceği CD’lere nakledildi. Öte yandan plak koleksiyonculuğu da oldukça yaygın bir merak olarak gelişti. Taş plak koleksiyoncuları, 45’lik toplayanlar, LP meraklıları arttı. Sadece plak satan mağazalar açıldı. Zaman içinde CD’ye olan rağbet de azaldı, internet üzerinden müzik dinleme zevki öne çıktı. Ama

plak bütün bu badireleri atlattı ve ayakta durmaya devam etti. Günümüzde dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de plak üretimi yeniden rağbet kazandı, birçok albüm öncelikle plak olarak basılıyor. Önce yurtdışında yapılan baskıların, giderek yurt içinde de yapılmaya başladığını gördük. Nora Plak, birçok müzik markasının plaklarını üretmeye başladı. Yeni plak fabrikaları devrede artık! **Z**

NOTLAR

- 1 Sermet Muhtar Alus, "Fonograftan Radyoya," *Radyo* 91-93 (Temmuz-Eylül 1949).
- 2 *Ahenk*, 19 Kasım 1899. Bu kaynağa ulaşmamızı Erkan Serçe'ye borçluyuz.
- 3 Refik Halit Karay, *Delî*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, s. 92.
- 4 *Hayat Tarih Mecmuası* (Mayıs 1966), s. 57.
- 5 *Perde ve Sahne*, 15 Ekim 1943.
- 6 E. T. (Ercüment Ekrem Talu), "(50 Yıl Evvel) Fransız Sefaretinde Gramofonlu Bir Suvare," *Vatan*, 31 Temmuz 1951. 7 age.
- 8 *Ahenk*, 29 Mart 1901.
- 9 Mesud Cemil, *Tanburi Cemil'in Hayatı*, Ankara: Sakarya Basımevi, 1947, s. 140.
- 10 Gökhan Akçura, "Taş Plak Tarihi Hugo'dan Sorulur," *Boom Müzik* 5 (Şubat 1991).
- 11 Melih Duygulu, Cemal Ünlü, "Son Yüzyılda Türkiye'nin Müzik Hayatı: Tarih, Türler, Ses Kaydı, Sektörel Yapı," <http://www.turkishmusicportal.org/tr/makaleler/son-yuz-yilda-turkiyenin-muzik-hayati-tarih-turler-ses-kaydi-sektorel-yapi>
- 12 Hugo Strötbäum, "Tanburi Cemil Bey'in Dünyasına Hoş Geldiniz," *Tanburi Cemil Bey Külliyyatı*, İstanbul: Kalan Müzik, 2016.
- 13 Mesud Cemil, age, s. 141.
- 14 Ayrıntılı bilgi için bkz. Gökhan Akçura, "Blumenthal Biraderler," *Gramofon ve Taş Plak*, Sergi katalogu içinde, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996, s. 21-25.
- 15 Mesud Cemil, age, s. 18.
- 16 *Meşhur Fabrikalar Ansiklopedisi*, 2. kitap, İstanbul, 1942, s. 10-11.
- 17 Naci Sadullah, "Plak Doldurma Fabrikasında Bir Saat," *Son Posta*, 29 Aralık 1936.
- 18 M. G. "Memleketimizde Plak Sanayii Üzerine Bir Etüt," *Türk Musikisi Dergisi* 2/16 (1 Şubat 1949). Aktaran Cemal Ünlü, *Git Zaman Gel Zaman*, İstanbul: Pan Yayıncılık, 2004, s. 56-57.
- 19 Niyazi Acun, "Gramofon Plakları Nasıl Dolduruluyor," *Yanmay*, 15 Ocak 1938.
- 20 *Milliyet*, 13 Aralık 1983.
- 21 Salâhaddin Küçük, "Mikrofon Arkasında Sizin Görmedikleriniz," *Radyo Haftası*, 4 Kasım 1950.
- 22 A. Vedat Akın, "Plak Nasıl Doldurulur," *Resimli Radyo Dünyası*, 31 Ağustos 1950.
- 23 *Vakit*, 2 Temmuz 1929. Aktaran Hakkı Süha Gezgin, 1929'da *Plaklarda Dinlediğiniz Sanatkarlar*, İstanbul: Merkez Kitaplar, 2007, s. 61-62. Alıntıda sadece cevaplara yer verilmiştir.
- 24 Mekki Sait, "Yeni Bir İş Kapısı: Plak Doldurmak," *Yeni Gün*, 14 Şubat 1931.
- 25 "Gramofon Plağı İmalâthanelerine Hücum Başladı," *Son Posta*, 20 Ekim 1934.
- 26 Hikmet Feridun, "Her Şey Hazırlandı, Hanende Öksürdü. Tam Bu Esnada Bir Ses İşitildi: Miya!" Taha Toros Arşivi.
- 27 *Milliyet*, ay.
- 28 *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1978.
- 29 *Yeniçağ*, 23 Aralık 2007. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/yasadiklarim-unuttuklarim-1879yy.html>
- 30 Ahmet Borcaklı, "Diskotek, Fonotek," *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 14/1-2 (1965).
- 31 *Milliyet*, ay.
- 32 *Milliyet*, ay.

